

Բանալի բառեր՝ ներդրարեթիվ, զգայարաններ, ասոցիացիաներ, զգայական բրենդինգ:

ՅՏԴ 339.13

ՄՊԱՌՈՂԻ ՃԱՆԱԶՄԱՆ ԵՎ ԲՐԵՆԴԻ ԱՏԵՂԾՄԱՆ ՆԵՅՐՈՍԱՐՔԵԹԻՆԳԱՅԻՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ

Ատենախոսության թեմա՝
Սպառողի վարքագծի կառավարման ներդրարեթիվային հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում

ԱՆԻ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ
ՀՊՏՀ հայրորդ

Գիտական դեկավար՝
Գագիկ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ
Տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Մարդիկ հակված են կարծել, որ լինելով ռացիոնալ էակներ, վերջնական որոշումներ կայացնում են ինքնուրույն՝ անկախ շրջապատի ճնշումներից և ազդող գործոններից: Նրանց կարող է թվալ, թե հստակ գիտեն՝ ինչու են կատարում այս կամ այն արարքը, բայց, հարցի ավելի խորը ուսումնասիրության դեպքում, երբեմն, փաստվում է միանգամայն հակառակը:

Գլխուղեղի ուսումնասիրությունները արվում են այդ հարցերի պարզաբանման նպատակով: Որոշումների կայացման վրա ազդում են մի շարք բիոլոգիական, հոգեբանական և արտաքին միջավայրի այլ գործոններ: Մարդկանց վարքագիծը հսկայական կախվածության մեջ է գտնվում ներդրարեթիվային կառուցվածքներում ընթացող ոչ գիտակցական գործընթացներից: Ներդրարեթիվային, որպես գիտություն, բացատրում է այդ գործընթացների գործողության մեխանիզմը¹: Իսկ ժամանակակից սարքավորումների միջոցով կատարված հետազոտությունների արդյունքում հնարավոր է լինում պարզել բրենդինգի և գովազդային հաղորդագրությունների ազդեցություն գործելու թաքնված մեխանիզմը մարդկանց գիտակցության վրա: Այդ հետազոտությունները հնարավորություն են տալիս նաև հասկանալ, թե ինչպես է մարդու ներքին «Ես»-ը արձագանքում արտաքին միջավայրի գրգռող ազդակներին:

Մարդու մոտ շրջապատող աշխարհի մասին ամբողջական պատկերացում ձևավորվում է հինգ զգայարանների (հոտառություն, տեսողություն, լսողություն, համ, շոշափելիք) միջոցով ստացված տեղեկատվության հիման վրա: Մարդու հիշողության հետ անմիջականորեն կապված այս հինգ զգայարանների ազդեցությամբ է, որ ձևավորվում է մարդու էմոցիոնալ վիճակը: Հետագայում կազմակերպությունները, հաշվի առնելով այս կարևոր հանգամանքը, մարդկանց էմոցիոնալ վիճակը ի նպաստ իրենց են օգտագործում: Շատ հաճախ, նրանք վաճառում են զգացողություններ, և ոչ թե ապրանք:

Հինգ զգայարաններից յուրաքանչյուրը, հանդիսանալով արտաքին միջավայրի հետ կապող օղակ, միաժամանակ տեղեկատվության ստացման աղբյուր է: Այսպիսով, մարդու հիշողության հարստացմանը նպաստում և իրենց անմիջական մասնակցություն են ունենում մարդու զգայարանները:

Ներկայում, կազմակերպություններին հաջողվում է էականորեն ընդլայնել սպառողների կողմից իրենց բրենդի ընկալումը զգայարանների ակտիվացման (ընկալման գործընթացի մեջ ներգրավման) միջոցով, և որքան շատ զգայարանների վրա է ազդում տվյալ բրենդը, այնքան ավելի է մեծանում դրա ընկալման մակարդակը:

Բրենդի հաղորդակցական հիմքի ընդլայնումը հատուկ նշանակություն և ազդեցություն ունի: Օրինակ՝ սուպերմարկետում հացի բաժնի կողքով անցնելիս կարելի է զգալ թարմ թխված հացի համելի բույրը, ինչն, ուղղակիորեն մեծացնում է գնման հավանականությունը, հետևաբար՝ նաև վաճառքի ծավալները:

Իսկ ո՞ր բույրն է ավելի հաճախ ասոցացվում կինոթատրոնի հետ: Չի կարելի ասել, թե դա կինոսպասքի բույրն է: Բազմաթիվ մարդկանց համար այն Pop Corn-ի բույրն է: Եվ իսկապես, դժվար է պատկերացնել, թե ինչպիսի զգացողություններ (անգամ անհանգստություն) կարող է առաջանալ կինոթատրոն մտնող մարդկանց մոտ, եթե այս բույրը վերանա:

Դեռևս 1990-ականների վերջին, Daimler Chrysler ընկերությունում առանձնացվեց հատուկ բաժին, որի մասնագետները պետք է միայն զբաղվեին մեքենայի դռան բացելու և փակելու ժամանակ լսվող ձայնի վրա: Նրանց խնդիրն էր գտնել ամենահամապատասխան, կատարյալ ձայնը: Առաջին հայացքից դա կարող է մի փոքր անիմաստ աշխատանք թվալ: Սակայն, դա միայն առաջին հայացքից: Տևական ժամանակահատվածի ընթացքում մեքենաշինական կազմակերպությունները հավաքել են բավականաչափ տեղեկատվություն այն մասին, թե ավտոմեքենաների հատկապես ո՞ր հատկանիշներն են նպաստում դրանց վաճառքի ծավալների ավելացմանը: Այդ հատկանիշների ցանկը բավական անսպասելի էր: Հետազոտությունների արդյունքները ցույց են տվել, որ հենց ավտոմեքենայի ինտերիերի դիզայնը (այդ թվում՝ բացվող և փակվող դռանկի ձայնը) շատ կարևոր գործոն է հանդիսանում ավտոմեքենայի որակի ընկալման համար և օգնում է սպառողին ընտրություն կատարել: Այսինքն, շոշափելիքի զգայարանը, որը, թվում է, թե պիտի մեծ նշանակություն չունենար ավտոմեքենայի ընտրության ժամանակ, կարևոր ու որոշիչ դեր է խաղում:

Այսպիսով, որոշակի ապրանքի կերպարը ձևավորող տարրերը (անգամ, եթե դրանք ապրանքի հետ ամիջականորեն կապ չունեն) չափազանց մեծ ազդեցություն են ունենում ապրանքի նկատմամբ սպառողների կապվածության ձևավորման հարցում: Չզայական ստիմուլյացիայի այդպիսի ձևերը ոչ միայն դրդում են սպառողին իրացնել վարքագիծ դրսևորել, այլ օգնում են մի ապրանքը տարբերել մյուսից: Տարբեր զգայարանների միջոցով ստացված ապրանքի մասին տեղեկատվությունը մտում է սպառողի երկարատև հիշողության մեջ և որոշիչ դեր է խաղում գնման մասին որոշման կայացման ժամանակ:

¹ Мартин Линдстром, Buuology: увлекательное путешествие в мозг современного потребителя, 2010г., Альпина Бизнес Букс, 2012, էջ 7

Չարմանալի է, որ բազմաթիվ կազմակերպություններ անտեսում են այս հանգամանքը՝ ներգործելով միայն երկու զգայարանների՝ տեսողության և լսողության վրա, քանզի, որքան շատ փոխազդեցության զգայական կետեր են կիրառվում բրենդի ստեղծման ժամանակ, այդքան ավելի մեծ քանակությամբ զգայական հիշողություններ են ձևավորվում սպառողների հիշողության մեջ: Որքան ավելի շատ են զգայական հիշողությունները, այնքան ավելի է ուժեղացնում բրենդի և սպառողների միջև կապը:

Մարդիկ ամենաշատը ենթարկվում են տեսողական գրգիռների ազդեցությանը: Բազմաթիվ կազմակերպություններ ամենամեծ ուշադրությունը դարձնում են իրենց բրենդերի տեսողական կերպարին՝ ողջ ջանքերը կենտրոնացնելով ապրանքի արտաքին տեսքի, լոգոյի, գովազդի և այլնի վրա: Սակայն, որքանով է ազդեցիկ տեսողական ընկալումը մարդու մոտ: Կազմակերպությունները պետք է բացահայտեն դրա գործունեության մեխանիզմը, որպեսզի ջանքերը կենտրոնացնեն ճիշտ ուղղությամբ՝ սեփական գործողությունները ավելի արդյունավետ դարձնելով:

Տեսողական զգայարանի դերն ու նշանակությունը բավականին մեծ է: Օրինակ՝ առարկաների ձևի, չափերի, գույնի, դրանց միջև եղած տարածության և այլնի մասին տեղեկատվություն մարդիկ ստանում են տեսողական զգայարանի միջոցով: Ինչպես վստահեցնում է Չեֆ Կուկը՝ սենսորային դիզայնի հետազոտական լաբորատորիայի ղեկավարը, մարդու ուղեղին հաղորդվող տեղեկատվության 83%-ը փոխանցվում է տեսողական զգայարանի միջոցով²:

Ապրանքի արտաքին տեսքը, և դրա կարևորագույն բաղադրիչներից մեկը՝ գույնը, կարող է շատ ուժեղ էմոցիոնալ կապ ապահովել սպառողի և բրենդի միջև:

Գույները կարող են նաև որոշակի տեղեկատվություն փոխանցել բրենդի մասին և ապահովել դրա ճանաչելիությունը: Ապրանքի արտասովոր գույնը նույնպես կարող է գայթակղել սպառողին:

Ապրանքի մասին՝ տեսողական զգայարանի միջոցով ստացվող կարևոր տեղեկատվություններից մյուսն էլ՝ ապրանքի ձևը, դրա տարբերակման կարևոր միջոց է հանդիսանում: Այն դարձնում է բրենդը միանգամից ճանաչելի:

Ապրանքի յուրահատուկ ձևը՝ ընկալման տարբեր աղբյուրների գրավման միջոցով բրենդի կառուցման կայուն հիմքերից մեկն է հանդիսանում: Մարդիկ մտապահում և ճանաչում են ապրանքի յուրօրինակ ձևը: Եվ երբեմն հենց դա է ապահովում շուկայում ապրանքի երկարակյանը:

Կազմակերպություններն ներկայումս առավել քան երբևէ մարդկանց փորձում են ենթարկել իրենց տեսողական գրգիռների ազդեցությանը, և որքան շատ են գրգիռների աղբյուրները, այնքան ավելի դժվար է մարդկանց ուշադրությունը գրավել: Բացի այդ, ժամանակի ընթացքում սպառողները սկսել են ավելի լավ հասկանալ և զանազանել տեսողական պատկերների ընկալման գործընթացը, և այժմ նրանց հայտնի է, որ իրականում նրանք ոչ միշտ են ստանում հենց այն, ինչ այդքան գայթակղիչ կերպով գովազդվում է: Ապրանքի փաթեթավորումը, սպառողների ուշադրությունը գրավելու տեսանկյունից, հիմնական ազդեցությունն է գործում: Այնուհանդերձ, կազմակերպությունը տեսողական պատկերների ազդեցությունը և հիշելիությունը նշանակալիորեն բարձրացնելու համար պետք է ազդի այլ զգայարանների վրա ևս: Այդպիսի ռազմավարությունը կոչվում է «զգայական բրենդինգ»³:

Բրենդի ձայնային ձևակերպումը երկրորդ կարևոր չափորոշիչն է հանդիսանում ժամանակակից բրենդինգում: Բրենդի առաջնորդման հարցում չափազանց կարևոր է հեշտ տարբերվող և արագ հիշվող ձայնի (երաժշտության) մշակումը՝ իբրև բրենդի ձայնային կերպար:

Չայները կարող են երևայական վառ պատկերներ առաջացնել մարդու մոտ: Մարդիկ, անգամ աչքերը փակ, առանց տեսնելու, թե ինչ է կատարվում իրենց շուրջը, կարող են ճանաչել հարյուրավոր ձայներ⁴:

Կանոնադրված ղեկավարում պայթեթում են նաև այգիներում, կանգառներում և բաղաձայն տարբեր հատվածներում դասական երաժշտություն հնչեցնելով, ինչի հետևանքով անգամ հանցագործությունների թիվն է նվազել⁵:

Խանութում և ռեստորաններում (սննդի կետերում) հնչող ֆոնային երաժշտության տեմպը ազդեցություն է թողնում սպասարկման, սպառողական ծախսերի մեծության և խանութում սպառողների հոսքի ուղղության վրա:

Որքան դանդաղ է երաժշտությունը, այնքան ավելի շատ գնումներ են կատարում հաճախորդները, և հակառակը, որքան արագ երաժշտություն է հնչում, այնքան ավելի քիչ գումար են նրանք ծախսում: Ռեստորաններում և սննդի այլ վայրերում անցկացված ուսումնասիրությունների արդյունքում բացահայտվել է, որ այն ժամանակ, երբ ռեստորանում հնչում է դանդաղ երաժշտություն, հաճախորդները համեմատաբար ավելի երկար են մնում սեղանի շուրջ: Արդյունքում, մեծանում է նաև վճարվելիք հաշիվը: դանդաղ երաժշտության ներքո ճաշող հաճախորդը միջինը 29%-ով ավելի շատ գումար է ծախսում, քան արագ երաժշտության ներքո ճաշողը⁶:

Այսպիսով, քանի որ ձայները ամֆիչականորեն ներգործում են մարդու էմոցիաների վրա, դրանք պետք է դիտարկել, որպես բրենդինգի հզոր գործիչ և մեծ ուշադրություն հատկացնել բրենդի ձայնային կերպարի ստեղծմանը:

Չնայած նրան, որ բրենդի հոտառական կերպարի ստեղծումը կարող է նշանակալիորեն մեծացնել բրենդի առաջնորդման գործընթացը, շատ քիչ թվով կազմակերպություններ են, որ ուշադրություն են դարձնում դրա վրա:

Կարելի է փակել աչքերը, ականջները, ոչ մի բանի չդիպել, սակայն հոտառությունը անշատել հնարավոր չէ, քանի որ հոտերը՝ դրանք մարդու շնչած օդի մի մասն են կազմում:

Մարդու հոտառական նախապատվությունները և բույրերի ընկալումը կախված են նրա ռասսայական պատկանելությունից, սեռից, տարիքից, անգամ կոնկրետ սերնդային պատկանելությունից: Եվ, անշուշտ, յուրաքանչյուր մարդ ունի իր անձնական նախապատվությունները, բույրերի սեփական ընկալումները՝ կախված այն ասոցիացիաներից, որոնք առաջանում են այդ բույրերից:

Սակայն, որքան էլ տարբեր լինեն մարդկանց ասոցիացիաները, հոտերի ազդեցությունը մարդու ենթագիտակցության վրա չի կարելի անտեսել:

Աշխարհահռչակ կազմակերպությունները, որոնք լուրջ ուշադրություն են դարձնում իրենց կազմակերպության բրենդինգին, չեն անտեսում այս կարևոր հանգամանքը և ազդում են նպատակային լսարանի վրա նաև հոտառության զգայարանի միջոցով:

Իսկ օրինակ՝ British Airways ավիաընկերության ինքնաթիռների բիզնես-կլասի սրահում մարգագետնային խոտի հոտ է տարածված, որպեսզի ուղևորների մոտ հաճելի զբոսանքի զգացողություն առաջանա և թեթևացնի նրանց ճնշվածությունն ու լարվածությունը:

² Мартин Линдстром., Чувство бренда. Воздействие на пять органов чувств для создания выдающихся брендов., Эксмо, 2008г., էջ 106
³ Мартин Линдстром, Buology: увлекательное путешествие в мозг современного потребителя, 2010г., Альпина Бизнес Букс, 2012, էջ 77
⁴ Ն.Ի. Սոլին, Մ. Ռ. Սապին, Կենսաբանություն, Երևան 2008թ., էջ 59
⁵ <http://www.freenewmexican.com/artsfeatures.10701.html>.
⁶ Мартин Линдстром., Чувство бренда. Воздействие на пять органов чувств для создания выдающихся брендов., Эксмо, 2008г., էջ 94

Ինչպես բրենդի տեսողական և լսողական կերպարի ձևավորման ժամանակ, դրա հոտառական կերպարը նույնպես պետք է լինի վառ և մյուս բրենդներից հեշտ տարբերվող: Այդ նպատակով պետք է ստեղծել այնպիսի բույր, որը կծուվի բրենդի ամբողջական կերպարին այնքան, որ անգամ դժվար կլինի պատկերացնել տվյալ բրենդը առանց հոտային ուղեկցության:

Շրջակա միջավայրի մեկնաբանման և ընկալման համար բոլոր զգայարանները հավասարապես կարևոր են և զգալի ազդեցություն են ունենում մարդկանց հետագա գործողությունների վրա:

Շոշափելիքի զգայարանը նույնպես մեծ դերակատարում ունի այն բանում, թե մարդիկ ինչպես են ճանաչում բրենդներն ու դրանց արտադրանքը: Շոշափման միջոցով մարդիկ կարողանում են դատել առարկայի չափերի, ձևի, զանգվածի, մակերեսի վիճակի մասին: Շոշափելիքի զգայարանի միջոցով ուղղակիորեն պատկերացում է ձևավորվում ապրանքի որակի վերաբերյալ:

Զգացողությունները, որոնք ունենում է ավտոմեքենայի սեփականատերը՝ Նստելով ավտոմեքենայի սրահում և դիպչելով դեկին կամ փոխանցման տուփին, շատ մեծ կարևորություն է ներկայացնում 49% սպառողների համար:

4%-ից քիչ հարցվողներ են ասել, որ իրենց համար ոչ մի նշանակություն չունի մեքենայի ազդեցությունը շոշափելիքի զգայարանի վրա⁷:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել նաև, որ եթե սպառողը հնարավորություն է ունենում դիպչել ապրանքին, ծանոթանալ դրա հատկանիշներին՝ շոշափելիքի օգնությամբ, տվյալ ապրանքի վաճառքի ծավալները սկսում են ավելանալ⁸:

Շատ կարևոր է ունենալ շոշափելի փոխազդեցություն այն ապրանքի հետ, որը սպառողը պատրաստվում է գնել: Մարդկանց դուր է գալիս դիպչել, շոյել, շոշափել և զգալ ապրանքի որակը: Դա ավելի է մեծացնում գնման հավանականությունը և ինքնատիպ սենսորային թեստ է հանդիսանում սպառողի համար:

Մարդը համերը ընկալում է համազգաց բջիջների միջոցով: Յուրաքանչյուր մարդուն հատուկ է անհատական համային ընկալում:

Տարբեր ռեստորաններ, սրճարաններ և այլ սննդի վայրեր իրենց բրենդի համային կերպարը ստեղծում են ֆիրմային ուստեսների միջոցով: Ֆիրմային ուստեսները հատուկ ուստեսներ են, որոնց շնորհիվ ռեստորանը ճանաչում և որոշակի համբավ է ձեռք բերում սպառողների շնչանում: Թեև այդ ուստեսների բաղադրատոմսի մեջ կարող են փոփոխություններ մտցվել, օրինակ՝ համեմունքներ ավելացվել, սակայն ֆիրմային ուստեսը միշտ մնում է այն ուստեսը, որի հետ սպառողները ասոցացնում են տվյալ ռեստորանի անունը: Սպառողների համար նշանակություն ունի նաև այն հանգամանքը, որ ճաշացանկի ուստեսները համահունչ լինեն կամ ինչ-որ կերպ կապված լինեն ֆիրմային ուստեսների հետ: Շրջապատող միջավայրի տարրերը՝ միջավայրի դիզայնը, ուստեսների մատուցման ձևը, սպասքը, որով մատուցվում են ուստեսները, սպասքին դիպչելիս առաջացող զգացողությունները, ինչպես նաև սպասարկող անձնակազմի վերաբերմունքը նույնպես կարևոր դեր են խաղում հաճախորդների գրավման գործում: Ուստեսի որակը՝ դա ռեստորանի հաճախորդների սենսորային զգացողությունների մի մասն է միայն: Ուստեսը իսկապես հիշվող է դարձնում ռեստորանում գտնվելու ընթացքում սպառողի ստացած տարբեր զգացողությունների համընդհանուր էֆեկտը: Եթե ուշադրություն դարձվի սննդի միայն համային հատկանիշներին ու բույրին, ռեստորանների բրենդի գովազդը զբաղվող մասնագետները չեն կարողանա հասնել զգալի արդյունքների: Եվ սա վերաբերում է այլ ոլորտներին ևս:

Բրենդի հետ փոխազդեցության հետևանքով առաջացող զգայական զգացողությունների յուրահատկությունը թույլ է տալիս սպառողներին ոչ միայն տարբերել այդ բրենդները մյուս բրենդներից, նույնիսկ, եթե բացակայում է լոգոն կամ ապրանքի անվանումը, այլ նաև ձևավորում է նրանց հավատարմությունը տվյալ բրենդի հանդեպ:

Բրենդի մուլտիզգայական գրավչությունը անմիջական ազդեցություն է ունենում նաև սպառողների կողմից ապրանքի որակի ընկալման վրա, և, հետևաբար, հենց բրենդի արժեքավորության վրա: Մուլտիզգայական բրենդները կարող են սահմանել մրցակիցների համեմատությամբ ավելի բարձր գներ: Այսպիսով, ներդրմաբեթինգային մոտեցումների կիրառումը նպաստում է կազմակերպության գործունեությանը:

Ամփոփելով ասվածը, պետք է նշել, որ քիչ կազմակերպություններ են ակտիվորեն կիրառում ներդրմաբեթինգային մոտեցումներ՝ իրենց բրենդի ստեղծման, առաջխաղացման և զարգացման ճանապարհին: Կազմակերպությունների մեծ մասն իրենց ապրանքի մասին տեղեկատվությունը փոխանցում է տեսողական, մասամբ էլ՝ լսողական զգայարանի միջոցով, այսինքն, բրենդի կառուցման գործընթացը սահմանափակվում է միայն տեսողական և ձայնային կերպարների ստեղծմամբ՝ անտեսելով հոտառության, շոշափելիքի ու համի զգայարանները: Սա մեծ բացթողում է կազմակերպությունների կողմից. նրանք կորցնում են ևս մեկ զգայարանի միջոցով սպառողի վրա ներգործելու, էմոցիաներ առաջացնելու, նրանց հետ կապ ստեղծելու իրենց հնարավորությունը: Միչդեռ, որքան շատ զգայարաններ են ներգրավված լինում սպառողների և բրենդի փոխազդեցության ընթացքում, այնքան ավելի է մեծանում բրենդի ազդեցությունը:

Պետք է նշել նաև, որ բրենդի ազդեցությունը և սպառողների համար ապրանքի գրավչությունը նկատելիորեն մեծանում է, երբ մի քանի զգայարաններ ներգործում են համակցված կերպով: Այսինքն, պետք է ոչ միայն ձգտել, որպեսզի հնարավորինս շատ զգայարաններ ներգրավված լինեն բրենդի ընդհանուր կերպարի ստեղծման գործընթացում, այլև այդ զգայարանները փոխազդեցնեն միմյանց, ամբողջացնեն բրենդի կերպարը սպառողի ելթազիտակցության մեջ:

Այսպիսով, որքան ավելի լավ ուսումնասիրվի զգայարաններից յուրաքանչյուրը, բացահայտվեն դրանց հնարավորություններն ու զգայարանների վրա ներգործելու հնարավոր ձևերը, այնքան ավելի արդյունավետ քայլեր կիրականացվեն ազդեցիկ և հզոր բրենդների կառուցման համար:

**Ներկայացվել է 21.12.2017թ.
Ընդունվել է սպագրության 26.12.2017թ.**

⁷ Мартин Линдстром., Чувство бренда. Воздействие на пять органов чувств для создания выдающихся брендов., Эксмо, 2008г., էջ 111

⁸ Пако Андер-Хилл, Почему мы покупаем, или как заставить покупать, Москва 2003г.